

नेपालका धर्माधिकारीहरू

—राजाराम सुवेदी

हिन्दू धर्म अनादिकालदेखिको प्रख्यात धर्म हो । अतः यो अति प्राचीन छ, यसको टुङ्गो लागेको छैन । सँझ हिन्दूहरूले पाण्डुलिपि, मन्दिरका कला, मूर्ति र वर्णहरूको अध्ययनद्वारा हिन्दूहरूको उद्भवकाल निर्धारण गर्ने प्रयत्न गरे तापनि उनीहरू सफल देखिदैनन् । हिन्दू विधिमा भविष्यका निमित्त नियम निर्धारणका साथै भविष्यवाणी पनि भएको पाइन्छ । ईश्वरलाई सर्वश्रेष्ठ, सर्वशक्तिमान्, सर्वव्यापक मान्ने हिन्दू धर्ममा दुइवटा प्रबल सिद्धान्त छन्: ती हुन् पाप र धर्म । पूर्वजन्मको संस्कारले इह भौतिक जन्म हुने र इह भौतिक जन्मका कर्मले पुनर्जन्ममा संस्कार बन्ने कुरामा हिन्दू दर्शन आधारित छ । यसको आधार भौतिकमात्र नभई नैतिक पनि हुँदा यो धर्ममात्र नभई नीति पनि हो । यो धर्म इस्लाम जस्तो हिंसामा, इसाई जस्तो कुटिलतामा आधारित नभई क्षमा र उपकारमा निश्चित छ । धर्मको अर्थ कुनै कुरा नियमपूर्वक धारण गर्नु भन्ने हो तर अचेल चन्दै टीका लगाउनु, दाही पाल्नु, हलाल गर्नु र क्रस टास्नु जस्ता कुरालाई मात्र धर्म मान्न थालिएको छ । हिन्दू धर्मको ओज नष्ट भएपछि हिन्दूतन्त्रको पनि अन्त्येष्टि हुन्छ । यही कुरालाई लिएर हिन्दू दर्शनमा धर्म र अधर्मको व्यापक व्याख्यान गरिएको पाइन्छ । यो काम धर्माधिकारीले सबै कालमा परिश्रमपूर्वक गर्दै आएका थिए । धर्माधिकारी सौझैँ समाजसंग सम्बन्धित संस्कृतका प्रकाण्ड

विद्वान् हुन्थे । ससंती हेर्दा धर्माधिकारी धर्मका ठेकदार नै हुँदा हुन् जस्तो लाग्दछ तापनि उनीहरूले प्राचीन न्यायशास्त्रका नीति नियमको परिधि भित्र रही काम गर्नु पर्दथ्यो, यसको मतलब उनीहरू स्वेच्छाचारी हुन पाउँदैनथे ।

विशाल भारत भूमिमा छरिएका घेरै हिन्दूहरू बुद्धका प्रभावले भिक्षु बने, आश्रम प्रणाली हट्यो, पाँच वर्षदेखि नै भीक्षापात्र लिने तालीम दिइए । यसबाट हिन्दूहरूको संख्या घट्यो । जैन मुसलमानी आक्रमणबाट ती भिक्षुहरू प्रायः सबै इस्लाम भए र हिन्दूहरू विपरीत संस्कार गर्न थाले । यसरी हिन्दूहरूको संख्यामा ह्रास आउन थालेको हुँदा त्यस्ता पतीतहरू जो पुनः हिन्दू बन्न चाहन्छन्- लाई संस्कार दिन धर्माधिकारीको शुरुआत गरिएको हुन सक्तछ । यद्यपि यो कुनै पछि मात्र ल्याइएको परम्परा भने थिएन । यसरी हिन्दू धर्म सर्वश्रेष्ठ एवं सर्वप्राचीन हुनाले यसको पतन गराउन विधर्मीहरूमात्र होइनन् संस्कृत नपढ्ने हिन्दूहरू समेत लागेका बुझिँदा दुःख लाग्नु स्वभाविकै हो । कसैले त संस्कृत पढेर पनि यसलाई बक्रोक्ति गरी नीचताको परिचय दिएका छन् । यसो गर्नु केवल आफ्नै खानामा आफैँले विष हाल्नु बाहेक केही होइन ।

जे होस्, हामीले धर्माधिकारका विषयमा जुन

प्रसङ्ग चलाएका छौं सर्वप्रथम त्यस शब्दको अर्थ निश्चुति गर्नपट्टि लागौं । धर्माधिकारको कानूनी अर्थ धर्म र अधर्मको निर्णय गरी पतिया दिने अधिकारी भन्ने बुझिन्छ ।^१ यसको शाब्दिक अर्थ (१) धर्म र अधर्म केलाई त्यसको यथोचित न्याय दिने अधिकारी । (२) न्यायाधीश । (३) दानको उचित प्रबन्ध गर्नका निमित्त नियुक्त गरिएको राजकर्मचारी । (४) धर्मशास्त्र ऐन कानून, रीतिथिति वा चालचलन बमोजिम न्याय भएको छ छैन भनी जाँचबुझ गर्ने र सो नभएमा यथोचित रूपमा धर्म र न्यायको व्यवस्था गर्नका निमित्त भएको प्रमुख अधिकार । (५) राजालाई धार्मिक सल्लाह दिने व्यक्ति । (६) धर्मशास्त्रका आधारमा न्याय गर्ने व्यक्ति ।

> धर्माधिकारी ना० धर्म-अधर्मको निर्णय वा व्यवस्था गर्ने व्यक्ति: धर्माधिकार ।^२ भन्ने भेटिन्छ ।^३ त्यस्तै संस्कृत शब्दबाट नेपाली व्यवहारमा आएको धर्माधिकारको अर्थ संस्कृत शब्दकोषमा यसप्रकार गरिएको छ:

“धर्मअधिकरणं 1. Administration of the laws—धर्माधिकरणम् m. a judge, megistrate—धर्माधिकार: 1. Superintendence of religious affairs s. 1. 2. Administration of justice.” संस्कृत शब्दकल्पद्रुममा धर्माधिकारको परिभाषा यसप्रकार गरिएको छ: “धर्माधिकरणः पु (धर्माधिकरणं आश्रयत्वेनास्त्यस्येति व्यत्) धर्माध्यक्षः । तस्य लक्षणम् । यथा मत्स्यपुराणे १८९ अध्याये”^४

माथिका शब्दार्थहरूबाट धर्माधिकारीका बारेमा केही जानकारी हासिल भएको छ । हाम्रो विषय वस्तु छ नेपालमा धर्माधिकारीहरूको प्रचलन कहिलेदेखि शुरू भयो भन्ने । अनादिकालदेखि नेपाल हिन्दू राष्ट्र रहि आएको छ । सारा भारतमा यवन शासनले तहल्का गर्दा नेपालले मात्र आफ्नो गरिमा रक्षा गरेको सत्य हो ।

त्यस बखतमा पनि राज्य सञ्चालनको नियम हिन्दू शास्त्रबाटै लिइन्थे । यी नियमका स्रोतहरू संस्कृत वाङ्मय नै हुन् । तसर्थ ती वाङ्मयहरूमा धर्माधिकारीको चर्चा भए नभएको कुरा पनि बुझिहालौं ।

याज्ञवल्क्य स्मृतिमा भनिएको छ: “अथ पुराण, न्याय, भीमांसा, धर्मशास्त्र र व्याकरण जस्ता छ अङ्ग चारवेद र चौध विद्याको अर्थ पुरुषार्थ, ज्ञान र धर्मको

कारण हो । मनु, अत्रि, विष्णु, हारीत, याज्ञवल्क्य, भृगु, अङ्गिरा, यम, आपस्तंब, संवर्त, बृहस्पति, परासर, व्यास, खड्गलिखित, दक्ष, गौतम, शातातप र वशिष्ठ आदि धर्मशास्त्रका निर्माता हुन् ।^५

शुक्रनीतिमा उल्लेख छ कि:

“स्वप्रजा धर्मसंस्थान सदसत्प्रविचारतः । जायते चार्थसंसिद्धि व्यवहारस्तु येनसः ॥४॥ धर्मशास्त्रनुसारेण क्रोधलोभविवर्जितः । सप्राङ्गविवाकः सामात्य स ब्राह्मण पुरोहितः । समाहित मति पश्येद्व्यवहाराननुक्रमात् ॥५॥”^६

यसको भावार्थ हुन्छ राजाले आफ्ना प्रजाहरू असल र खराब विचार गरी धर्ममा प्रवृत्त गराउनु । जुन काम गर्नले अर्थसिद्धि हुन्छ, व्यवहार त्यसैलाई मन्दछन् । राजाले रिस लोभ नलिइकन, न्यायाधीश बुद्धिको कुरा पर्दा, सल्लाह दिने मन्त्री, ब्राह्मण र पुरोहितलाई साथमा राखी सावधानपूर्वक धर्मशास्त्र अनुसारका व्यवहार (संज्ञगडा जस्ता) क्रमशः हेर्नु पर्दछ । त्यसैकारण राजाले शास्त्रानुसार काम गर्दा हेर्ने नसक्ने ठाउँमा वेदपारंगत, इन्द्रियजयी, कुलीन, समबुद्धि भएको, कोमल वाणी बोल्ने, स्थिरबुद्धिवाला, परलोकदेखि डराउने, धर्मात्मा, उद्योगी र रीस नभएको ब्राह्मणलाई नियुक्त गर्नु । जुन ठाउँमा धर्मशास्त्र अनुसार व्यवहारको विवेचना गरिन्छ त्यसै ठाउँलाई धर्माधिकारस्थान भनिन्छ ।^७ यसर्थ यसबाट यो कुरा खुल्दछ कि नीतिकालमा धर्माधिकारीको ठूलो महिमा रहेछ । धर्माधिकारीहरूले त्यस कालमा लौकिक व्यवहार र स्वजातीय संस्कारलाई मान्यता दिई एक लचिलो नियम निर्माण गरेको कुरा निम्न प्रमाणबाट सिद्ध हुन्छ जस्तै:

“खसजाताः प्रगृह्यन्ति भ्रातृभार्यायमर्तृकाम् । अनेन कर्मणानैते प्रायश्चित्त दमाहंका ॥४९॥” खसजातका पुरुषले भाउजु वा बुहारी विधवा भएपछि स्याहार्न चलन हुँदा दण्ड नगर्नु ।^८

स्मृतिकालमा धर्माधिकारीलाई मुख्यतः दश किसिमका अपराधहरूको निर्णय गरी दण्ड दिने अधिकार भएको पाइन्छ, जस्तै:

“आज्ञोल्लंघन कर्तारः स्त्रीवधो वर्णशङ्कर । पस्त्रीगमनं चौर्यं गर्भाश्चैव पतिविना ॥५१॥

वाकपाखण्डमवाच्याय दण्डपाखण्डमेवच । गर्भस्यपातनं चैवे त्यपराधा दशैवतु ॥२॥” अर्थात् आज्ञाको उलङ्घन गर्ने, स्त्री हत्या, वर्णशंकर वा जातमा छयासमिस पार्ने, अर्काको स्त्रीसंग व्यभिचार गर्ने, चोर्ने, अर्का लोग्नेको गर्भधारण गर्ने स्त्री, रूखो, कठोर बोल्ने, दुर्वाच्य बोल्ने, कठोर सजाय दिने, गर्भपातन गराउने जस्ता दश प्रकारका अपराधीहरूको निवर्णन धर्माधिकारहरूबाट गरी त्यस्ता व्यक्तिहरू सजायका भागी हुन्थे ।^१

ऋग्वेदिककालमा पनि धर्माधिकारीको उल्लेख पाइन्छ । किनभने त्यस बेला पुरोहित नै राजाका प्रधान मन्त्री हुन्थे । राजाका पुरोहितको काम केवल यज्ञ र धार्मिक कुरामा सल्लाह दिने मात्र नभै राजनैतिक एवं सैनिक सल्लाह पनि दिनु थियो । उदाहरणको निम्ति वशिष्ठले अभिमानपूर्वक भनिका छन् कि त्रिस्तु भरत राजा अनाथ शिशु जस्ता थिए । जब वशिष्ठ ऋषि उनको दरवारमा पुरोहित भै आए तब राजा ज्यादै शक्तिशाली भए । पुरोहितलाई शिष्ट शब्दमा बृहस्पति पनि भनिन्थ्यो । वामदेवले पुरोहितको वर्णन गर्दा बृहस्पति शब्दकै प्रयोग गरेका छन् । वशिष्ठले आंशुलाई त्रिस्तु भरतकूलका पुरोहित भएको कुरा स्वीकार गरेका छन् । देवताहरूका गुरूलाई बृहस्पति भनिन्थ्यो भने दैत्यका गुरूलाई शुक्राचार्य । बृहस्पतिका छोरा कचले शुक्राचार्यबाट सञ्जीवनी विद्या सिकेको कुरा पनि त्यहाँ वर्णित छ । यसको तात्पर्य राजगुरु पुरोहितसंग दुर्लभ ज्ञानराशि हुन्थ्यो भन्ने स्पष्ट हुन्छ ।^{१०} धर्माधिकारका निम्ति निष्ठावान् पण्डित उपाध्याय नै हुनुपर्छ भन्ने कुरा कामान्धकीय नीतिसारमा उल्लेख गरेको पाइन्छ, जस्तै:

“यमार्या क्रियमाणं हि संमन्त्यागमवेदिनः । स धर्मो यं विगृहन्ति तमधर्मं प्रचक्षते ॥७॥”

धर्मशास्त्रज्ञ, निष्ठावान् पुरुषहरू जुन कामको प्रशंसा गर्दछन् त्यही धर्म हो र जुन कार्य त्यस्ता व्यक्तिहरूले निन्दा गर्दछन् त्यो काम गर्नु अधर्म हो भन्ने विद्वान्हरूको राय भएको बुझिन्छ ।^{११}

माथि चर्चा गरियो प्रागैतिहासिक कालमा धर्माधिकारीको स्थान र महत्त्वका साथै उनीहरूको राज्यप्रति भएको दायित्वको बोध । अब हामी लायौं

नेपालका धर्माधिकारका विषयको खोजी गर्ने । लिच्छविकाल नेपालको इतिहासमा प्राचीनकाल मानिन्छ । लिच्छविकालमा राज्यको गतिविधिलाई सक्रिय बनाइ राख्ने एक प्रशासकीय संस्था थियो । त्यस समयका केही अभिलेखहरूमा धर्माधिकारको उल्लेख पनि पाइन्छ । कहीं कहीं त धर्माधिकार शब्दको प्रयोग नै 'नगरीकन पुण्याधिकार' शब्दको प्रयोग भएको पनि पाइन्छ । लिच्छविकालमा राजाको काम राज्यमा धार्मिक गतिविधिहरू बढाउने मुख्य थियो । त्यसैले तत्कालीन अभिलेखहरूमा राजालाई धर्मगुरु शब्दले विभूषित गरिएको पनि पाइन्छ । धर्माधिकारको उपयोग गरेर लिच्छविकालका शासकहरूले राज्यमा धार्मिक गतिविधिहरूको निरीक्षण गर्ने अड्डाको पनि स्थापना गराएबाट उनीहरू धर्मशासन गर्दथे भन्ने कुरा प्रमाणित हुन आएको छ ।^{१२}

मध्यकालीन काठमाडौं उपत्यकाका राजाहरू हिन्दू धर्म मान्दथे । जयस्थिति मल्लले त कर्णाली प्रदेशका खस मल्ल राजाहरूका झैं छिमेकी राज्यबाट ठूला ठूला विद्वान्हरू दरवारमा झिकाई ज्ञान, विज्ञान, नीति नियम र विद्याको प्रचार गरेका थिए । त्यस समयमा धर्माधिकारको त्यति चर्चा पाइएको छैन तापनि शासनमा हिन्दू धर्मको गहिरो प्रभाव भएको कुरा तत्कालीन निर्माण भएका मन्दिरहरूबाट चाल पाइन्छ । कर्णाली प्रदेशका मल्ल राजाहरूले ब्राह्मणहरूलाई विभिन्न पर्वमा दान, विर्ता, बितलप, अकर आदि गरिदिने चलन थियो त्यो बेला धर्म नै सामाजिक निधो थियो । यद्यपि धर्माधिकारको पदवारे अज्ञोपज्ञो पाइन्न । कर्णाली प्रदेशका मल्ल राजाहरूले आफ्ना छोरा छोरीलाई शिक्षा दीक्षा दिन टाढा टाढाबाट ब्राह्मणहरू बोलाई वृत्ति, ताम्रपत्रादि दिने परम्परा भएको पाइन्छ । त्यहाँका राजा पृथ्वी मल्लले आफ्नो नामकरण, चिना लेख्ने, अन्नप्राशन गर्ने र आखर पढाउने गुरु गोबिन्द जोइसीलाई कनकपत्र गरी धेरै जमीन दान दिएका प्रमाणहरू प्रकाशमा आएमा छन् ।^{१३} त्यस्तै कर्णाली प्रदेशका शक्तिशाली राजा आदित्य मल्लले अनु उपाध्याय, सिद्धो उपाध्याय र जगद्यो उपाध्यायलाई ताम्रपत्र गरी जमीन दान गरेका प्रमाणहरू

प्रकाशित भएका छन् । तर उनको राज्यकालमा पनि राज्यका धर्माधिकारीको चर्चा पाइएको छैन ।^{१४}

कर्णाली प्रदेशका मल्ल राजाहरूको शक्ति पतन भएपछि कर्णाली र गण्डकी प्रदेशमा बाइसी र चौबिसे राज्यहरूको सृजना भयो भने गढवाल कुमाउँ तर्फ पनि बाह्र चौध ठकुराई (राज्य) को सृजनाका साथै तिब्बतको गुगे, स्फराङ्ग र मानसरोवरमा छुट्टाछुट्टै स्वतन्त्र राज्यहरू गुरु भएका पाउँछौं । त्यस समयमा कुमाउँमा धर्माधिकारीको अस्तित्व पाइन्छ । विशेष गरी मध्यकालीन समाजमा धर्माधिकार शब्दकै चलन कुमाउँ तर्फ भेटिन्न तापनि त्यस्ता काम र कर्तव्य गर्ने व्यक्तिलाई भट्टमहोत्तम भनिन्थ्यो ।^{१५} भट्टमहोत्तम शास्त्रीय विशेषज्ञ हुनुका साथै नीति नियमका प्रकाण्ड विद्वान् हुनु अनिवार्य थियो ।

कास्कीका राजा जगतिरवान जसलाई पछि कुलमण्डन शाह मनियोका दरबारमा गुरु पद्मपाणि पाध्या राजगुरु एवं धर्माधिकार थिए । ती पंडितलाई हालको म्याग्दी जिल्लाको राखु (पहिलेको मुस्ताङ्ग) बाट स-सम्मान सुनका नाम्लाले बोकी ल्याएकाले उनलाई सुन-जेउरू पण्डित भनिन्थ्यो । हाल पनि उनका सन्ततिहरूले कूलपूजा गर्दा पद्मपाणि पाध्या (सुनजेउरू बाजे) र कुलमण्डन शाहलाई समेत तर्पण दिने चलन छँदछ । उनलाई कास्की सिमतालीको पाटो विर्ता मिलेको थियो । उनका एक छोरालाई लम्जुङ्गे राजाले हंसपुरमा विर्ता दिई, सुर्नका नाम्लाले बोकेर लगे ।

गोरखाका राजा द्रव्यशाहका राज्यकालमा काजीमा पांडे, सर्दारमा पन्थ, पुरोहितमा अर्ज्याल र खनाल, मालपोतका हाकिममा बोहरा, न्यायाधीशमा राना मगरका वंशहरूबाट छानी काम लिने चलन हुनाले ती सबैलाई शरधर भनिन्थ्यो ।^{१६} विशेष गरी धर्माधिकारहरू फौज्दारी मुद्दाहरूको शास्त्रोक्त विधान अनुसार निर्णय दिने अधिकार धर्म-शासन अन्तर्गत हुने हुँदा यस्तो कार्य गर्ने व्यक्तिलाई धर्माधिकार वा धर्माधिकारी पद र राजगुरु समेत बनाउने चलन गोरखाका राजा राम शाहकै समयदेखि चल्दै आएको कुरा थाहा हुन्छ । पहिले राजा रामशाहका गुरु अर्जेल थिए पछि

नन्द मिश्रहरू भएको बुझिन्छ ।^{१७} राजा राम शाहका पालादेखि “न्याय हराए गोर्खा जानू” भन्ने उखान यसैकारण चरितार्थ भएको थियो ।

हालको रोल्पा जिल्ला अन्तर्गत पर्ने गजुल वा गजुरकोटमा पहिले सेनहरू राजा थिए । ती सेनका गुरु र त्वर्हाका धर्माधिकार कलानन्द पाध्या (सुवेदी) थिए । हाल प्यूठान जिल्लामित्र पर्ने खुम्ती राज्यका प्रचण्डसेन राजाका गुरु र धर्माधिकार पनि काँशु पाध्या सुवेदी थिए । प्यूठानकै भित्रीकोटे राजाका (चन्द्रराजा) गुरु एवं धर्माधिकार नरेश्वर पाध्या सुवेदी थिए ।^{१८} गुल्मीका सेन राजाले आफ्ना गुरुलाई चन्द्रकोटको पाटो विर्ता दिएका थिए । त्वहाँ विर्ता पाउने ब्राह्मण थिए इन्द्रमणि पाध्या सुवेदी । उनका नाति वैकुण्ठ पाध्या प्यूठानको बिजवार टारीमा विर्ता पाई बसाइँ गएका थिए । हालसम्म पनि प्यूठान टारीमा सुवेदीहरूको घना बस्ती छ ।^{१९} दैलेखको बिलासपुर राजाहरूका गुरु एवं धर्माधिकार ऋषिराम पाध्या सुवेदी थिए र उनकी ब्राह्मणी पट्टि सन्तान नरहँदा सो क्रम टुट्न गयो र जैशी ब्राह्मणहरूले ती बाजेको विर्ता वशन्तमाला गा० पं० वार्ड नं १ को पाखो आवाद गरी आएको छन ।^{२०}

तनहूँका राजा त्रिविक्रम सेनका गुरु गोरेश्वर पण्डितले नरभूपाल शाहलाई मन्त्र सुनाएका थिए । उनी तनहूँका धर्माधिकार थिए ।^{२१} श्री ५ बडामहाराजाधिराज पृथ्वीनारायण शाहलाई वेद पढाउने गुरु वेदगुरु र पुरोहित मोक्षेश्वरको नामका साथमा धर्माधिकरण भन्ने विशेषण समेत जोडिएको र लजिता बल्लभद्वारा लिखित “भक्त विजय” काव्यमा शास्त्र धर्माधिकारी हरिदत्तको नाम आएको छ । यस हिसाबले राजपुरोहित र राजपण्डितहरूमा एक जना विशिष्ट विद्वान् छानेर धर्माधिकारीको पद दिने नियम भएको बुझिन्छ । तर यो पद जीवनभरलाई तदिएर प्रत्येक वर्ष बदल्न पनि सकिने र २-३ वर्षसम्म पनि थमाँती हुन सक्ने जस्तो पनि बुझिन्छ । यी धर्माधिकारीहरू राजदरबारको नजिकमा रहने हुँदा राजाका साथमा ठकुरी डिट्ठा, बिचारी भएका ठाउँमा धर्मशास्त्र बमोजिम ढण्ड यो हुनु पर्छ भनी प्रमाण सहित मन्तव्य दिन्थे र राजधानी बाहिरका अदालतहरूमा पनि अपराध

अनुसारको सजाय दिनु भनी केन्द्रमा रहेका धर्माधिकारीले खटाएका पण्डितहरूले दिने चलन भएको देखिन्छ।^{२२} ती स्थानीय क्षेत्रका पण्डितहरूलाई पनि लोकभाषामा धर्माधिकारी वा राजगुरु प्रोहित भनिन्थ्यो, कम्पाण्डर-लाई डाक्टर भने झैं ।

श्री ५ प्रतापतिह शाहका गुरु बज्रनाथ पण्डित थिए । उनी रिसिङ्ग तर्फका पश्चिमा ब्राह्मण हुनाले श्री ५ बडामहाराजाधिराज पृथ्वीनारायण शाहले दिव्योपदेशमा पश्चिमा शब्दको प्रयोग गरेका छन् । प्रतापतिह शाहको राज्याभिषेक गर्ने व्यक्तिहरूमा राज गुरु क्यामलाल मिश्र र राजगुरु बज्रनाथ पण्डित थिए ।^{२३} अधिराजकुमार बहादुर शाहको तजरवन्दी तोढी वेतिया पठाउन सहयोग गर्ने राजगुरु गजराज मिश्र श्री ५ बडामहाराजाधिराज पृथ्वीनारायण शाहका गुरु श्रीहर्ष मिश्रका छोरा वा प्रतिजा थिए । उनी काशी बस्तथे । अर्का श्रीहर्ष पन्थरै राजेन्द्र लक्ष्मीलाई चाँदीका हतकडी लगाई नजरबन्द गर्ने मगाउन प्रमुख भूमिका खेलेकाले उनलाई पछि मुखमा पनियोले डामिएको थियो जसबाट पश्चिमा ब्राह्मणको दोस्रो पटक पनि उल्लेख भएको थियो।^{२४} श्री ५ रणबहादुर शाहका गुरु एवं नेपालका धर्माधिकार यदुनाथ मिश्र भएको कुरा पनि थाहा हुन्छ।^{२५}

अंग्रेज इतिहासकार ह्यामिल्टनले पनि नेपालका धर्माधिकारका विषयमा उल्लेख गरेको छन्।^{२६} हड्सन्ले त धर्माधिकारीको बारेमा विस्तृत चर्चा गरेका पनि छन् जसको, यहाँ संक्षेपमा चर्चा गरौं । खान नहुने बातको हातबाट खाइयो, संसर्ग गर्न नहुनेसंग संसर्ग भयो, पानी नचल्नेका हातको पानी खाइयो, कुनै पनि काममा अपहेलना भयो, जुन काम गर्दा जात गयो त्यस्ता काम गर्नेहरूबाट धर्माधिकारीले प्रायश्चित्त वापत केही रकम लिई पतिया दिनु पर्दथ्यो । त्यसरी पतिया लिन नसक्नेले आफ्नो जातमा मिसिन नपाई निम्न जातमा बस्नु पन्थो।^{२७}

ई० सं० १८४० (वि०सं० १८९७) मा नेपालका राजगुरु एवं धर्माधिकार रङ्गनाथ पौडेल थिए । उनको वार्द सहितको तस्वीर डा० कृष्णकान्त अधिकारीज्यूले प्रकाशन गर्नु भएको छ।^{२८} निज रङ्गनाथ पण्डित श्री

५ गीर्वाणयुद्ध वीर विक्रम शाहदेवका नीति शास्त्रका गुरु थिए । नेपालको एकीकरण पछि बाइसी चौबसी राज्यका धेरै अधिकारहरू खोसिए तापनि धर्माधिकारीहरू राज्य राज्यमा छँदै थिए । कुनै कुनै राज्यलाई त पञ्चसत मुद्दा पनि हेर्ने पाउने अधिकार नेपाल सरकारले प्रदान गरेको प्रमाण पाइएका छन्।^{२९} वि० सं० १८९४ मा पाल्पा गौंडाका हाकिम काजी रणवीरसिंह थापाले आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्र अपराध गर्ने विभिन्न व्यक्तिका मुद्दाको निर्णय गर्न केन्द्रमा लेखी पठाउँदा केन्द्रबाट ती सबैका अपराधको फैसला गरी पठाएको एउटा लालमोहर पनि प्रकाशमा आएको छ । यसबाट धर्माधिकारको मुख्य निर्णय काठमाडौँबाटै हुँदा रहेछ भन्ने बुझ्नलाई सजिलो भएको छ ।

बाइसी राज्य अन्तर्गत सल्यान राज्यका राजगुरु एवं धर्माधिकार पहिले पण्डित देवदास भएको बुझिन्छ । त्यो बेला सल्यानी राजा तुलाशाही र राजकुमार पृथ्वीपति शाह थिए । राजा र राजकुमारले ती गुरुलाई जमीन दान दिएका थिए । ती ब्राह्मणहरूको थर लामीछाने थियो ।^{३०} सो जमीन दान गरेको लालमोहरको मिति शाके १६०४ वा वि० सं० १७३९ हो । त्यसै गरी सल्यानी राजा श्री कृष्ण शाह र रणभीम शाहका समयमा राजगुरु र धर्माधिकार वाणिजिलाश पण्डित थिए।^{३१} सल्यानतिर योगी भगवन्तनाथलाई बनि त्यस बेला राजगुरु भनिन्थ्यो तापनि उनलाई धर्माधिकारी भनिँदैनथ्यो । उनलाई सम्मान स्वरूप मात्र त्यसो भनिएको हो । उनी त एक साधु, कनकट्टा योगी थिए । बाइसी राज्य बजाङ्गमा वि० सं० १९१८ मा राजगुरु धर्माधिकार परमा कृपाराम जोशी भएका थिए भने १९२७ मा सो पदमा यशोदा किशोर पण्डितज्यू भएको बुझिन्छ ।

श्री ५ बडामहाराजाधिराज पृथ्वीनारायण शाहको दिव्योपदेशमा 'ठकुरी जाँची डिट्टा राख्नु । मगर जाची विचारी थाप्नु । कचहरीपिच्छे एक एक पण्डित राखी शात्रवमोजिम अदालत चलाउनु' भनेर धर्माधिकारको महत्त्वमाथि ठूलो प्रकाश पार्न सफल भएको छ । श्री ३ जङ्गबहादुर राणाको उदयपूर्वदेखि नै राजगुरु एवं धर्माधिकारहरूले फौजदारी र देवानी हुँदै

प्रकारका मुद्दाहरूमा महत्वपूर्ण निर्णयहरू दिन सक्तथे। वि० सं० १८१४-१८१६ को अंग्रेज-नेपाल युद्ध पूर्व धर्माधिकारहरू नै नेपालमा सर्वेसर्वा थिए। त्यसपछि भने उनीहरूको अधिकारमा चिथिनसा आएको बुझिन्छ। यसो हुनुमा चिथिनसा कारणहरू थिए।

श्री ३ जङ्गबहादुर राणाको उदयपछि वि. सं. १९१० मा मुलुकी ऐनको संपादन भयो। उक्त ऐनमा धर्माधिकारको महत्व पनि समावेश गरियो। पतिया दिन, सजाय दिन, पतीत गर्न र शुद्धि गर्ने अधिकार धर्माधिकारलाई नै दिइयो। अख्तियारवाला बहिक शुरूले त्यस्ता कार्यहरू गरेका खण्डमा एक वर्षदेखि डेढ वर्ष-सम्म थुनामा राखिन्थ्यो। भोरमा परी जात भुमाएका-हरूलाई धर्माधिकारले पतिया दिई शुद्ध गराउँथे। धर्माधिकारी हुनेलाई पनि श्री ३ को अनुमति लिनु पर्दथ्यो। यदि अनुमति नलिई पतिया दिएको सप्टमा त्यस्तालाई धर्माधिकारबाट बर्खास्त गरी रु. १००१-सम्म जरिवाना लगाइन्थ्यो। धर्माधिकारलाई वार्षिक रु. ४५००१- का साथै चिता, अङ्गरक्षक र अर्धसौहृको सुविधा प्रदान गरिएको थियो। त्यस्तो नाक सम्पन्न धर्माधिकारीले श्री ३ जङ्गबहादुर राणाका सत्रयमा ठूला-ठूला निर्णय-हरू पनि गरे। उदाहरणको निम्ति वि० सं० १९०६ को एक सद्मनिश्चाना पत्रमा उनलाई दिएका अधिकारबाटै चल्न पाइन्छ।^{१४} त्यसवेलाका राजगुरु एवं धर्माधिकार पण्डितराज विजयराज थिए जसले श्री ३ जङ्गबहादुर राणालाई एकचोटी नेपालका श्री ५ लाई हटाई जङ्गबहादुर आफै श्री ५ बन्न पुछे भन्ने प्रस्ताव राखी स्वामी भक्तको परिचय दिएकाले पश्चिममा ब्राह्मणको तेस्रो पटक चर्चा चलेको थियो।^{१५} श्री ३ चन्द्रशम्शेरका समयमा पूर्वीया ब्राह्मण सुब्बा कृष्णलालले मकैपर्व भोग्नु परेको कारण राजगुरु (राणागुरु?) एवं धर्माधिकारी हेमराज पण्डितज्यूकै कृपाबाट हो भनी स्व० शाम्भुभक्त सुवेदीले आफ्नो जीवनीमा लेखी छोडेका छन्। तसर्थ यो कार्यले पश्चिममा ब्राह्मणको चौथो परिचय थियो। त्यस्तै २००७ सालमा श्री ५ त्रिभुवन विदेशमा सवारी हुँदा श्री ५ अधिराजकुमार ज्ञानेन्द्र वीर विक्रम शाहलाई श्रीपेच पहिराउने कौमल हाव पनि उनै राजगुरु धर्माधिकारीज्यूकै हुन्। तसर्थ यत कार्यबाट पाचौं

आवृत्ति पुगेको छ।

राणाकालमा विभिन्न गौडा र जिल्लामा विचारी-हरूमा ब्राह्मणहरूलाई खटाउने चलन थियो। उनीहरूले त्यहाँ धर्माधिकारीको काम पनि गरेको बुझिन्छ। विशेष गरी वि० सं० १९०७ सालमा पश्चिम माझखण्ड अदालतका विचारी लक्ष्मीनारायण, कालीपार बेनी बाग्लुङ्गाका अदालतमा विचारी भै बसेका गङ्गाधर पाध्याहरूले त्यस भेकमा सर्वेसर्वा भै कार्य गरेका प्रमाण-हरू प्राप्त भएका छन्।^{१६}

कम्याण्डर इन्चिफ जनरल धीर शम्शेर कुवर राणाजीको स्मरणमा उनका सत्र भाइ छोराहरूले दाजिलिङ्ग भारतमा धीरधामको स्थापना गराएका थिए। यसका उद्देश्य धेरै थिए। ती मध्ये मुग्लान पसेका नेपालीलाई पतिया दिई शुद्धि गर्नु पनि थियो। त्यसका निम्ति नेपाली धर्माधिकार श्री ३ ले खटाई पठाउँथे। त्यसरी धर्माधिकार भै विदेशमा पहिलो पटक जाने व्यक्ति प्रेमनाथ ढुङ्गाना थिए। उनको डेरामा पतिया लिनेहरूको भीड लाग्दथ्यो। उनको डेरा दाजिलिङ्ग, मेरीगोल्ड मिल्ला, बिलम्बर स्टेट अन्तर्गत दुर्गासिंह क्षत्री (सिंह बाबु) कहाँ थियो। उनी (प्रेमनाथ) कवि धरणीधर कोइरालाका विवाहित पत्नीका बाबु थिए। निज ढुङ्गानाको उत्तराधिकारी भै भवानीशङ्कर काफ्ले धीरधामका धर्माधिकार भए। अन्त्यमा त्यहाँका धर्माधिकारी भए देवीप्रसाद काफ्ले। उनको समयमा ००७ साल आउँदा पतिया लिने टंटा हरायो। भवानीशङ्कर इलामका र देवीप्रसाद काफ्ले चैनपुरका थिए।^{१७}

राजगुरु एवं धर्माधिकारीको चर्चा गरेपछि हामीले तिनीहरूद्वारा प्रदान गरिने पतिया बारेको चर्चा पनि गरिहालौं। पतिया शब्द "ना० (सं. पतित्) नयाँ मुलुकी ऐन लागू हुनुभन्दा पूर्व जातबाट पतित भएका व्यक्तिले आफ्ना जातमा मिल्नका निम्ति धर्माधिकारीका निर्देशानुसार गर्ने गरेको शुद्धि, प्रायश्चित्त भन्ने बुझिन्छ।^{१८} अब त्यो पतिया लिदा के विधि गर्नु पर्ने रहेछ त्यसबारे पनि छोटकरीमा लागौं।

पतिया पत्रको एक नमूना निम्न बमोजिम छः
"श्रीमद्गोरक्ष राजेन्द्रे निदेश स्मृति सीलितम्।
पापक्षद क्षमोपायं धर्म सामणमाचरम् ॥

प्रथमदिन मुण्डन गर्नु त्यसदिन हविष्यग्रास १५ षानू दुश्रादिन रात्रिमा हविष्यग्रास १२ षानू त्यश्रादिन मागी कसैले वा भनि दिया हविष्यग्रास २४ षानू चौथा-दिन निराहार रहनु पाँचौंदिन पञ्चगव्य षाई ब्राह्मणलाई सिधा दक्षिणा दिनु साल ९४ मा लाग्याका दम्याणी, कम्प्याणी सन्न्याणी, चुन्याडेणी, मुसल्वाणीहरूसंग विग्रया का लोग्या र दमाई, कामी, सार्की, कसाई, चुन्याडाहरू संग विग्रयाका स्वास्नीहरूका पाणी ग्रहण वापत्”-

त्यसै प्रसंगमा लेखकले ‘धर्माधिकार जनार्दन पण्डितजी १८९१’ छाप भएको कुरा लेखेका छन् । यस्तो पतिया दिनु पर्ने कारण वि० सं० १८६२ मा नेपालका ब्राह्मणहरूको विर्ता हरण हुँदा त्यसको नाप जाँचमा निश्चित वि० सं० १८९४ मा महाजाँच हुँदा धेरै कारिन्दा ज्यामी भर्ना भै देशका कुना काँचामा पुगी जात ढाँटी भात,पानी, करणी गरेकाले अज्ञानमा परेका गाउँलेहरूलाई शुद्धिकरण गरी यथापूर्व जातमा फर्काउन पतिया दिनुपर्ने नियम हुनाले यस्तो पतिया पत्र केन्द्रबाट पठाइएको थियो भन्ने कुरा पनि लेखकले चर्चा गरेका छन् ।^{३०}

त्यस्तै प्रकारले अर्को पतिया पत्र पनि यहाँ उल्लेख गर्न लायक छ । यो पत्र गण्डकी अञ्चल, कास्की जिल्ला ढिकुरपोखरी गा० पं० वार्ड नं० २ सिपाली सुवेदी गाउँका पं० श्री नरपति सुवेदीका संकलनमा रहेको छ जसको व्यहोरा यस प्रकार छ:

‘श्रीमद्गोवरक्ष सुरेन्द्र पुरीत स्मृति संयदम ।
पुरीत क्षेदनोपाय प्रायश्चित्त समाचर ॥

प्रथम दिन नषकेष मुण्डन माटोभण्ड पञ्चगव्य अंगलेपनगरी श्रीगंगाजीका तिरमा गै १०८ फेरा स्नान-गरी तसदिनहविष्यग्रास १५ षानू दुश्रादिन स्वही रितले स्नानगरी नक्तग्रास १२ षानू तेश्रादिन स्वहीरितले स्नान गरी नमागी कसैले वा भनी दियामा रात्रीमा अदाक्षेपाल २४ षानू येस्तारितले ३ फेरा गर्दा दिनवाह्य हुन्छ स्व बाह्यौ दिनमानिलाहार रही तेहरौं दिन पञ्चगव्यषाई पुस्तकको भेटि राबि ब्राह्मणलाई सिधा दक्षिणा-दिनु साल ३१ मा लाग्याका अभोज्यषायाका, अस्पृष्यग-

याका, अजान्मापन्याका भातपानीमा लसपस भएका भयपनि कर्म भन्या नछोड्याका रैतीलाई सुधिगर्ना बातिर श्रीकस्क्याली राजप्रोहित जिम्मावाल मुषिया जयेभद्र पाध्या सुवेदी जिम्मा धर्माधिकार पंडितराज श्री विजयराज पंडितज्युवाट पठाउन्था काम भयो इतिसम्बत् १९३१ साल मिति कार्तिक वदि ६ रोज ३ शुभम्—

उपरोक्त पतिया पत्रमा उल्लेख भएका कस्केली राजपुरोहित मलिएका जयभद्र पाध्या सुवेदीको वशाव-ली पनि भेटिएको छ ।^{३१} माथिका २ वटा पतिया पत्रका नमूनाहरू हेरे पछि हामीलाई तत्कालीन समाजको सामान्य झलक मिल्दछ । तत्कालीन समाजमा त्यसै प्रकारको व्यवहार चलिआएको र लोकले मान्यता प्रदान गरेको थियो । त्यस वेला धर्मशासन हुनाले राज्यको कानून धर्ममा नै आश्रित थियो । धर्म नै त्यो वेलाको राजनीति थियो । हिन्दू धर्म हिन्दूराष्ट्रमा राजनीति मानिनु स्वभाविकै थियो । राणा शासनकाल अर्थात् २००७ सालसम्म नेपालमा मुलुकी ऐन बनेको थियो तापनि यो कानून हिन्दू धर्ममा आधारित थियो । त्यसैकारण राणा-कालका हिन्दू र बौद्ध धर्मावलम्बीहरू आफ्नो धर्म त्याग गरी अन्य धर्म ग्रहण गर्न डराउँथे । तर २००७ सालमा राणा शासनका साथै धर्मशासनका पुराना धार्मिक कानूनहरूको पनि अन्त्येष्टि भैदिएकाले हिन्दू धर्ममा छाडा प्रवृत्ति आयो । तैपनि २००७ सालपछि गाउँ धरमा पतिया पत्र नलिए पनि ब्राह्मण भोजन, प्रायश्चित्त, स्वस्ति, शान्ति गर्ने चलन थियो । तर १०१९ सालको मुलुकी ऐनले धर्माधिकारको पद त के हिन्दू धर्म मान्नेले धर्म प्रचार गर्न नपाउने विधर्मीहरूले धर्म प्रचार गर्दा सजाय नगर्ने परिपाटीले गर्दा हिन्दू धर्ममा शिथिलता आएको देखिन्छ । यसबाट धर्माधिकारको अस्तित्व पनि पूर्णतः नष्ट भएको छ ।

प्रस्तुत सानो चर्चामा धर्माधिकारको व्यापक चर्चा दीर्घकाय हुने हुनाले गरिएको छैन तापनि हिन्दू धर्म र धर्माधिकारको रोव रवाफ नष्ट भए पनि इतिहास मरेको छैन भन्नाका निम्ति यो चर्चासम्म गरिएको हो ।

टिप्पणीहरू

१. टोपबहादुर सिर, कानूनी शब्दकोश, (काठमाडौं: पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, २०३८), पृष्ठ २८२ ।
२. नेपाली वृहत् शब्दकोश, (काठमाडौं: नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, २०४०), पृष्ठ ६८८ ।
३. वामन शिवराम आष्टे, संस्कृत अंग्रेजी शब्दकोश, (दिल्ली: मोतीलाल बनारसीदास, १९८२ ई०), पृष्ठ २६८ ।
४. शब्दकल्पद्रुम द्वितीयो भाग, (वाराणसी: चौखम्बा संस्कृत सिरिज अफिस, भारत, १९६२ ई.), पृष्ठ ७८८ ।
५. याज्ञवल्क्यस्मृति, उपक्रम प्रकरण: श्लोक ३-६ ।
६. अनु. डम्बरूवल्लभ पौड्याल, शुक्रनीति, (काठमाडौं: नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, २०२९), पृष्ठ २४० ।
७. ऐजन्, पृष्ठ २४१-२४५ ।
८. ऐजन्, पृष्ठ २४६ ।
९. ऐजन् ।
१०. राहुल सांकृत्यायन, ऋग्वेदिक आर्य, (इलाहाबाद: किताबमहल, भारत, १९५७ ई.), पृष्ठ १४३ ।
११. अनु. देवराज पौड्याल, कामान्धकीय नीतिसार, (काठमाडौं: नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, २०२८), पृष्ठ ७६ ।
१२. डा. जमदीशचन्द्र रेग्मी, लिच्छवि संस्कृति (काठमाडौं: नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, २०२६), पृष्ठ ३९८ ।
१३. सत्यमोहन जोशी, कर्णाली लोक संस्कृति : इतिहास, (काठमाडौं: नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, २०२८), पृष्ठ (क) र (ख) चित्र-सूची ।
१४. राजाराम सुवेदी, "कर्णाली प्रदेशका राजा आदित्यमल्लको शाके १२३८ को ताम्रपत्र" Contribution to Nepalese Studies, Vol. 11. No. 3. Aug. (Bhadra 2041) pp. 121-30.

१५. Atkinson, Edwin T. **Kumaon Hills**, (Delhi 6: Cosmo Publications, India 1974), p. 48.
१६. बाबुराम आचार्य, श्री ५ बडामहाराजाधिराज पृथ्वीनारायण शाहको संक्षिप्त जीवनी, भाग ४, (काठमाडौं: श्री ५ महाराजाधिराजको प्रमुख सम्बाद सचिवालय, राजदरबार, २०२६), पृष्ठ ६४६ ।
१७. D. R. Regmi, **Modern Nepal**, (Calcutta: Firma K. L. Mukhopadhyay 2020 B.S.), pp. 26-28
१८. राप्ती अञ्चल किसान सङ्गठनका अध्यक्ष श्री खडानन्द सुवेदी भू. पू. एम्. पी. वर्ष ७४ का संग्रहमा रहेको पाण्डुलिपि वंशावलीबाट उद्धृत । बयोवृद्ध सुवेदीज्यूका प्रकाशित र अप्रकाशित गरी एक दर्जन कृतिहरू छन् ।
१९. प्यूठान जिल्ला विजवार गा. पं. वार्ड नं. ७ टारीका कुलचन्द्र सुवेदी, मीनराज सुवेदीका संग्रहमा रहेको स्व० ढुण्डीराज सुवेदीद्वारा तयार पारिएको वंशावली पाण्डुलिपिबाट ।
२०. दैलेख जिल्ला, विलासपुर गा. पं. वार्ड नं. १ का अनिराम सुवेदीसंगको भेटवात्तबाट ।
२१. बालचन्द्र शर्मा, नेपालको ऐतिहासिक रूपरेखा, (वाराणसी १: कृष्णकुमारी देवी, २०२२), पृष्ठ २२४ ।
२२. बाबुराम आचार्य, पूर्ववर्णित टिप्पणी नं. १६, पृष्ठ ६५१ ।
२३. बाबुराम आचार्य, नेपालको संक्षिप्त वृत्तान्त, (काठमाडौं: दौलतविक्रम विष्ट र नीरविक्रम प्यासी, नेपाल, २०२९), पृष्ठ ७१-७२ ।
२४. ऐजन्, पृष्ठ ७९ ।
२५. ऐजन्, पृष्ठ ९० ।
२६. F. B. Hamilton, **An Account of the Kingdom of Nepal** (New Delhi: Manjushri Publishing

- House, 1971 (II edition), pp. 102-103.
- २७ Brian Houghton Hodgson, **Miscellaneous Essays relating to Indian Subjects**, (Ludgate Hill: Trubher and Co. London, 1980) p. 114
२८. Dr. Krishna Kant Adhikari, **Nepal Under Jang Bahadur**, (Nepal: Buku, 1984), p. 273.
२९. राजाराम सुवेदी, 'पञ्चखत निर्वचनको एक चर्चा' नेपाल कानून परिचर्चा, वर्ष ९, अङ्क २, असोज २०४२, पृष्ठ ११-१९।
३०. जनकलाल शर्मा, जोशमनी सन्तपरंपरा र साहित्य, (काठमाडौं: रायल नेपाल एकेडमी, २०२०), पृष्ठ ४६८-४७५।
३१. सल्यान जिल्ला खलङ्गा गा. पं. वार्ड नं ५ का श्री धनराज लामिछानेका संग्रहमा रहेको कागजको नक्कल उत्तार यस चर्चाकारसंग छ।
३२. योगी नरहरिनाथ, इतिहास प्रकाशमा सन्धिपत्र संग्रह, भाग १, (दाङ: आध्यात्मिक सम्मेलन, २०२२), पृष्ठ ४१०।
३३. मुलुकी ऐन, १९१०, पृष्ठ ३७६-४१२। साभार डा. अधिकारी, पूर्ववर्णित, टिप्पणी नं. २८
३४. डा. अधिकारी, पूर्ववर्णित, टिप्पणी नं. २८, पृष्ठ ३३८-३३९।
३५. ढुण्डीराज भण्डारी, नेपालको ऐतिहासिक विवेचना (वाराणसी: कृष्णकुमारी देवी, भारत, २०१५), पृष्ठ २७६।
३६. डा. अधिकारी, पूर्ववर्णित टिप्पणी नं २८, पृष्ठ ३३१-३३२।
३७. श्री जनकलाल शर्मा ढकाल, भू. पू. निर्देशक, पुरातत्व विभाग, नेपाल को भेटवार्ताका साथै वयो-वृद्ध इतिहासकार स्व. सूर्यविक्रम ज्ञवालीज्यूसंगको फोनमा भएको कुराकानीबाट।
३८. नेपाली वृहत् शब्दकोश, पूर्ववर्णित, टिप्पणी नं. २ पृष्ठ ७७१।
३९. कालीभक्त पन्त, क्षुतभेद र कर्तव्य, (नेपाल: काली-भक्त पन्त, २०३८), पृष्ठ ५८।
४०. ऐजन।
४१. गण्डकी अञ्चल, कास्की जिल्ला, ढिकुरपोखरी गा. पं. वार्ड नं. २ सिपाली सुवेदी गाउँ बस्ने वर्ष ७२ का पं. श्री नरपतिसंग भएको वंशावली पाण्डुलिपिमा भएको जयेभद्र पाध्या सुवेदीको वंशावली यस प्रकार भेटिन्छः
१. पं. जगन्नाथपाध्या-तन्की पत्नी राधिकादेवी
 २. पं. जयाधरपाध्या-तन्की पत्नी अन्नपुण्ड्रदेवी
 ३. पं. नरपति पाध्या-तन्की पत्नी सुवानी देवी जिम्मा-वाली मुषिया भयाका
 ४. पं. जयेभद्रपाध्या-तन्की पत्नी चन्द्रकलादेवी जिम्मा-वाली मुषिया भयाका
 ५. पं. हरिप्रसादपाध्या-तन्की पत्नी जालपादेवी जिम्मावाली मुषिया भयाका
 ६. पं. नरपति सुवेदी-तन्की पत्नी जयश्रीदेवी जिम्मा-वाली मुखिया छुटेको। निज पं. नरपति सुवेदीसंग यस्ता पतिया पत्र र पुराना कागजहरू प्रशस्त छन्। उहाँसंग चिना जस्तो नेपाली कागजमा बेरेर राखेको सुवेदी वंशावली पनि छ।